

JANE ROLAND MARTIN

Bildade kvinnor – motsägelser och utmaningar

Virginia Woolf uppmanade kvinnorna att träda in i de lärda yrkena för att omskapa den manligt präglade kulturen. Men hur ska kvinnorna kunna vända upp och ned på världen när de är splittrade på två olika håll? En liten klick sitter på högavlönade positioner med manlig dominans. De flesta återfinns i lågavlönade yrken inom utbildning, sjukvård och socialt arbete.

”Kvinnor som läser, och i ännu högre grad kvinnor som skriver, är i den tingens ordning som råder motsägelser och störande element” skrev *John Stuart Mill* 1861.¹ Mill var inte den förste store tänkare i västvärlden som såg den bildade kvinnan som något onormalt. Men hans diagnos på orsaken till problemet var olik de flesta andra filosofers. Som varm anhängare av tanken på kvinnans jämlikhet och med en stark tro på att kvinnor hade lika stor rätt till en god utbildning som män, menade han att källan till svårigheten var mindre en fråga om natur än kultur.

Andra på tingens nuvarande ordning, och kvinnor med utbildning kommer inte längre att betraktas som motsägelser och störande element, det är tesen i *The Subjection of Women*. Den tunna eleganta volymen som lästes av så många och diskuterades så upprört när den publicerades 1869 fick *Bertrand Russell* att upphöja Mill till ”passionerad förespråkare för kvinnans jämlikhet med mannen”. *Sigmund Freud* kritiserade honom med argumentet att ”naturen har avgjort kvinnornas öde”.²

Under de cirka 125 år som har gått sedan Mill skrev sin bok har förhållandena förändrats. De äktenskapslagar som han beskrev som despotiska har upphävts. Kvinnlig rösträtt, som han stödde, har införts. Det manliga monopolet inom arbetslivet, konsten och de akademiska yrkena har upphört.

Men inte nog med det: mer än 40 procent av studenterna vid brittiska universitet är kvin-

nor, 50 procent vid de amerikanska. Har Mills analys av den bildade kvinnan förlorat sin giltighet? Är vi inte längre motsägelser? Och störande element – är vi inte det heller numera?

Virginia Woolf undvek talet om logisk motsägelser i *Three Guineas*, utgiven 1938 men påbörjad 1931, exakt 70 år sedan Mill skrev *The Subjection of Women*. Men även hon beskrev bildade kvinnor som störande element – eller snarare som potentiella sådana. I motsats till Mill, som ville att kvinnornas stämpel som störande element skulle tas bort, ville Woolf att vi istället skulle utnyttja vår förmåga att störa. Titta på människorna i de lärda yrkena, manade hon.

De mister sina sinnen. Synen försvinner. De har inte tid att se på tavlor. Hörseln försvinner. De har inte tid att lyssna på musik. Talet försvinner. De har inte tid att sitta ner och prata. De förlorar sinnet för proportioner – förhållandet mellan det ena och det andra. Människokärleken försvinner. Det blir så viktigt att tjäna pengar, att de måste arbeta både natt och dag. Hälsan försvinner. Och så äreslystna blir de att de inte vill dela med sig av sitt arbete till andra trots att de har mer att göra än de kan utföra själva. Vad återstår då av en människa som har förlorat syn, hörsel och sinne för proportioner? Bara en krympling i en grotta.³

Krymplingarna som hon beskrev ”utan tänder, utan ögon, utan smak, utan allt” befinner sig inte i den höga ålder som *William Shakespeare* kallade ”den andra barndomen och den

stora glömskan". De är högtbildade män. Den fråga som Woolf ställde i *Three Guineas* är: Hur kan kvinnor genomgå högre utbildning och inträda i akademikeryrkena och ändå förbli "civiliserade mänskliga varelser, det vill säga, människor som vill förhindra krig?"⁴ Hennes svar är: endast genom att störa den rådande ordningen.

Det motsägelsefulla begreppet bildad kvinna

Varför är en bildad kvinna en motsägelsefull företeelse? Det finns så många versioner av detta påstående att man knappast vet vilket av många citat man ska välja.

"En kvinna som har huvudet fullt av grekiska... eller lägger sig i diskussionen om de grundläggande problemen inom mekaniken... kunde lika gott också bära skägg", skrev *Immanuel Kant*, en av de djupaste tänkare som någonsin funnits. Han tillade:

Därför ska en kvinna inte lära sig geometri; om principen för det tillräckliga beviset eller monaderna bör hon veta bara så mycket som behövs för att förstå det roliga i en satir.... Det täcka könet kan låta Descartes och hans virvelströmmar virvla för evigt utan att behöva bekympa sig om dem... I historia bör de inte fylla sina huvuden med fältslag, och i geografien inte med befästningar, ty det är lika missklädsamt för dem att lukta krut som det är för männen att lukta parfym.⁵

Det är just krutlukten som oroar Woolf. Men om Kant tycks bekräfta hennes värsta farhågor, nämligen att intresset för krig ligger i männens natur, framgår det ändå klart av hans ord att han visste att kvinnor *kunde* lära sig geometri och grekiska och *kunde* förstå *Leibnitz* och *Descartes* filosofier. Kants poäng var att om vi kvinnor "bemästrade" dessa ämnen, så vore vi inte kvinnor, utan män.

De olika varianterna av påståendet att en kvinna med utbildning är en motsägelse, smälter sist och slutligen ner till detta. Om man börjar med de två antagandena att en mänsklig varelse av kvinnokön är en kvinna och att vara en bildad mänsklig varelse är att vara en man, och lägger till truismen att en man inte

är en kvinna, då leder bevisföringen obehövt till slutsatsen att vara en bildad kvinnlig varelse är att vara och att inte vara kvinna. En motsägelse så god som någon.

Kant erkände åtminstone existensen av de levande motsägelser som benämns bildade kvinnor. *Arnold Schopenhauer* tycks ha betraktat oss som fysiska omöjligheter. Kvinnor, sade han, "är stora barn genom hela livet – de står på en nivå halvvägs mellan barnet och den vuxna människan, vilken är en man i ordets rätta bemärkelse."⁶

Fastän *Jean Jaques Rousseau* antydde att det bakom varje talangfull kvinna stod en man som höll i pennan eller penseln, betvivlade inte denne tänkare, som i så hög grad har influerat Kant, att kvinnor kunde studera filosofi, matematik och krigshistoria. Men han varnade för följderna. Dock var de svårigheter en bildad kvinna med säkerhet kommer att möta inte hans verkliga bekymmer. Liksom Kant framställde Rousseau henne som ett brott mot naturlagarna.⁷

Mill å sin sida trodde inte för ett ögonblick att en kvinna som kunde läsa och skriva gjorde våld på sin natur. Tvärtom avisade han detta påstående.⁸ Dock var det inte så att han ansåg de högtbildade kvinnorna motsägelsefulla helt enkelt för att göra sina läsare medvetna om hur andra såg på dem. Mill förstod att man och kvinna är sociala, psykologiska och kulturella såväl som biologiska kategorier, och att olika kulturella och sociala normsystem styr de två könen. Medan andra menade att Naturen med stort N begränsade kvinnans möjligheter och bestämde hennes plats i samhället, hävdade Mill med hetta att dessa gränser var betingade av kulturen. "Vad som nu kallas kvinnornas natur är något utpräglat konstgjort – resultatet av påtvingad bortträngning av vissa drag, onaturligt frammanande av andra", skrev han.⁹ Så länge högre utbildning foster fram "manliga" egenskaper och dessa betraktas som diametralt motsatta de "kvinnliga", kommer kvinnor med sådan utbildning att betraktas som motsägelser.

För att ge kvinnor med utbildning en plats i samhället – för att lösa problemet med vår inkonsekventa status – ville Mill reformera samhället. Rousseau, Kant och Schopenhauer

ville inte ge dem någon sådan plats. Det är i kvinnliga och endast kvinnliga dygder som samhällets döttrar bör utbildas, var Rousseaus budskap i bok V av *Émile*, och därmed blir kvinnorna varken störande element eller levande motsägelser.

Fastän Mills analys är skarp och hans hjärta sitter på det rätta stället, får vi dock inte förledas att tro att vi oreflekterat skulle acceptera hans lösning av problemet med den bildade kvinnans motsägelsefulla status, vilket var att ge kvinnorna friare tillträde till den utbildning som från början var utformad för pojkar och män, och ändra kulturbetingade attityder så att det blev tillåtet för oss att studera geometri och abstrakt filosofi. Innan kvinnovetenskap fanns vid våra skolor och universitet var det sällsynt att man "avkönade" de egenskaper som finns inbyggda i vår kulturbetingade uppfattning av en person med högre utbildning, dvs att man från detta begrepp skilde ut vår kulturella konstruktion av vad som menas med att vara man; det har inte varit något uttalat mål i utbildningen, och är knappast erkänt som sådant ens idag.

Det finns många fler egenskaper som vårt samhälle anser vara manliga än de som ingår i vår uppfattning om vad det innebär att vara en bildad man. Många män har på grund av ras eller socialklass ansetts sakna just dessa dimensioner. Ändå råder det inget tvivel om de karaktärsdrag som vi menar är utmärkande för en bildad individ – just de som Rousseau, Kant och Schopenhauer ansåg vara manliga av naturen och som Mill visste att kvinnor inte tilläts visa på grund av kulturen.

Jag påstår inte för ett ögonblick att det var fel av Mill att han för Englands döttrars räkning ville lägga beslag på den högre utbildning som var avsedd för dess söner.¹⁰ Detta sågs av honom liksom av många samtida likasinnade i England vara en nödvändig åtgärd för att få slut på kvinnornas underordning. Men vi måste förstå det system av antaganden om könens naturliga egenskaper som ligger till grund för tankarna om tillträde, ty samordningen av de två könen skapar människor som på sitt sätt är levande motsägelser och intill denna dag kanske har särskilda problem och behov.¹¹

Efterlyser ett ideal som tar hänsyn till kön

Numera har både män och kvinnor tillträde till högre utbildning. Varför tycks det då finnas en markerad skillnad mellan manliga och kvinnliga studieprestationer? Varför ger samma utbildning inte samma resultat? Mills insikt att det karakteristiska för "verklig" bildning blivit förknippat med könstillhörighet gäller fortfarande, och det inkonsekventa i att vara en kvinna med högre utbildning härrör ur denna föreställning. Frågan är naturligtvis om skillnader i inlärningsätt och motivation är systematiskt relaterade till kön. Att ställa denna fråga är inte detsamma som att åkalla den biologiska determinismens ande. Vi som hyllar jämställdhetens ideal måste komma ihåg att frågan om samma resultat kräver samma undervisningsmetodik är *empirisk*, och innan den nödvändiga forskningen om kön och lärande har givit resultat, måste vi förhålla oss sunt skeptiska till postulatet att samma samhällsposition kräver samma utbildning.

Om varje erkännande av att kön inverkar på undervisning och lärande uppfattas som att acceptera bestämda naturgivna manliga eller kvinnliga egenskaper, är det frestande att ta till en strategi som helt och hållet bortser från kön. Men det faktum att personlighetsdrag faktiskt gjorts könsbundna gör denna taktik omöjlig. Mill insåg att många egenskaper är könade, dvs värderas olika i en given kultur eller samhällsform när de innehas av man eller kvinna.

När man ställs inför denna uppdelning av personlighetsdrag efter kön, som finns inlagrad i vår kultur, kommer påståendet att kön inte spelar någon roll i skola och utbildning att förlora sin trovärdighet. Om de som är födda till kvinnor inte kan få en hög utbildning utan att de tillägnar sig just de "manliga personlighetsdrag" som de inte får ha, kommer då inte denna negativa bedömning att återspeglas när det gäller hur de manliga personlighetsdragen förvärvas, och i vilken utsträckning? Ingen som berörts av Mills argumentation för att kvinnorna ska få utveckla sin intellektuella förmåga och sitt självbestämmande kan väl någonsin vara av den uppfattningen att de karakteristi-

ka som nu betraktas som manliga borde bannlysas från kvinnornas utbildning. Men när vi förkastar en könsbunden utbildningsfilosofi som Rousseaus, bör vi inte glömma bort vad Mill kände till, nämligen att personlighetsdrag och kön är relaterade till varandra. Vi bör inte heller blunda för den strida och tilltagande ström av rapporter som visar att kön faktiskt är en betydelsefull faktor i klassrummet.

Så länge som utbildning för kvinnor utformas å ena sidan för att utveckla drag som anses vara manliga och å andra sidan blundar för könsskillnader som är relaterade till inlärning kommer det att dröja länge innan jämställdheten mellan könen blir verklighet inom skola och utbildning. I likabehandlingens namn kommer flickor och kvinnor att drabbas av svårigheter som pojkar och män aldrig ställs inför. Men om lika behandling inte kan tillämpas, om könsneutraliteten blir illusorisk medan svårigheterna i själva verket skärps för kvinnor som vill skaffa sig högre utbildning, vad ska vi då göra?

Det finns ett alternativ till påståendet att kön är en skillnad som inte gör någon skillnad, och som inte tvingar oss till ett regressivt parallellsystem för utbildning baserad på kön. Om man delar Mills åsikt att karaktärsegenskaper och kön hänger samman och att roller och kön inte är en gång för alla bestämda av naturlagarna kan man välja en könsmedveten inställning i stället för antingen en illusoriskt könsneutral eller en ödesdigert könsinriktad. En pedagog med en könsmedveten inställning som tar hänsyn till könstillhörighet när den medför skillnader och bortser från den när den inte gör det, kan bygga in olika sätt att handskas med könsrelaterade egenskaper och företeelser – t ex hur kvinnor framställs i det studiematerial i olika ämnen som används inom skola och utbildning idag.

Den som erkänner att könet är en faktor utan att samtidigt göra sig till könets fånge, kan fortsätta Mills arbete med att bygga in sådana drag i flickornas utbildning som könets som manliga, utan att därför diskriminera kvinnorna. Det gör det också möjligt att genomföra Woolfs mera revolutionerande och synnerligen viktiga plan.

Utsikten från bron

Den symbol som dominerar *Three Guineas* är bron som förenar två världar: privatlivet och offentligheten, hemmet och yrkeslivet, kvinnornas tillvaro och männens. Woolf erbjuder oss att i fantasin se "den bildade mannens dotter" – det är den kvinna hon skriver om – "när hon träder fram ur skuggan av sina föräldrars hus, och bötjar gå ut på bron mellan den gamla världen och den nya".¹² Woolf visar ett fotografi för sina manliga läsare "av en värld, så som den ter sig för oss som ser den från tröskeln till våra föräldrars hus, från bron som förenar hemmet och privatlivet med det offentliga livets värld".¹³ När hon ställer frågan hur man ska fostra de unga så att de lär sig att hata krig, låter hon oss...

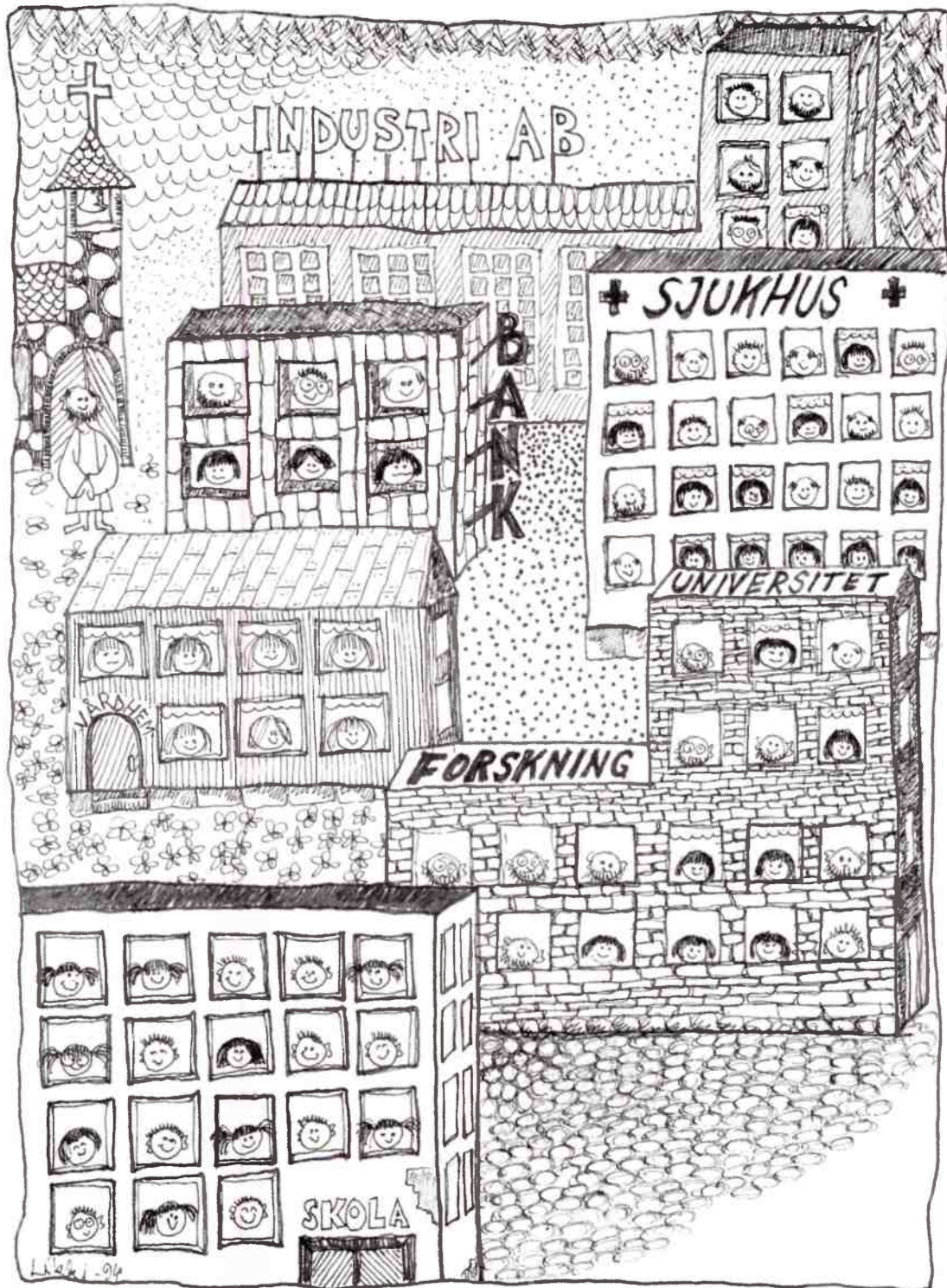
...förflytta oss från den plats där vi står på bron över Temsen till en annan bro över en annan flod, denna gång i en av Englands förnämsta universitetsstäder. Vad den ser sällsam ut, denna värld av välvda kupoler och höga spiror, av föreläsningssalar och laboratorier, från vår utsiktspunkt! Vad den måste se annorlunda ut för er!

Till sist, när hon tar oss tillbaka till bron över Temsen, ber hon oss "fästa blicken på en procession – en procession av söner till bildade män".¹⁵ "Där går de", säger Woolf,

våra bröder, som har gått i de bästa skolorna och utbildats vid de bästa universiteten, där går de upp för trapporna, in och ut genom dörrarna, de tar plats i katedrarna, de predikar, föreläser, skipar rättvisa, utövar läkaryrket, träffar avtal, tjänar pengar. Det är alltid lika högtidligt att betrakta dem. Men nu, sedan ungefär tjugo år, är det inte längre bara en syn, bara ett fotografi eller en fresk hastigt målad på tidens väggar, som vi kan betrakta endast ur estetisk synvinkel. Ty där, traskande i slutet av processionen, går vi själva.¹⁶

När hon ser denna procession tåga in i stadens centrum säger hon, denna gång med adress till sina kvinnliga läsare:

Vi måste fråga oss, här och nu, om vi vill delta i processionen eller inte? På vilka villkor ska vi delta? Och framför allt, vart för den oss, denna procession av bildade män?¹⁷

När Virginia Woolf uppmanade kvinnor att studera tänkte hon inte på att de akademiska yrkena skulle delas upp i högarlönade – för män – och lågavlönade – för kvinnor. Illustration: Likki Paajanen.

Hennes svar tar formen av ännu flera frågor. Hon påstår att de akademiska yrkena gör den som utövar dem "härsklystna, svartsjukt bevakande varje försök att träda deras intressen för nära, och i hög grad beredda till strid om någon vågar ifrågasätta dem." Hon frågar:

Har vi inte rätt när vi tror att vi, om vi inträder i de lärda yrkena, då kommer att förvärva samma sätt att tänka och vara? Och leder inte detta sätt att tänka och vara till krig? Och om vi om hundra år eller så utövar dessa yrken på samma sätt, kommer vi då inte att vara precis lika härsklystna, giriga och aggressiva, lika benägna att döma i Guds, Naturens, Lagens och Privategendomens namn som dessa herrar är nu?¹⁸

Woolfs blick är skoningslös för fäfan när det gäller såväl klädedräkt som hedersbetygelser hos männen i de manliga bastioner som utgörs av domstolarna, de stora företagen, den högre statsförvaltningen, läkarkåren och tidnings- och förlagsvärlden. Hennes insikt om kopplingarna mellan dessa yrkesvärldar och kriget kommer blodet att isa sig. Ändå, trots att hon har blivit kallad "separatist", besvarar hon inte sin egen fråga genom att uppmana kvinnorna att hålla sig borta från dessa yrken, för hon inser att bildade mäns döttrar ställs mellan två omöjliga val.¹⁹

Bakom oss ligger det patriarkala systemet, det borgerliga privatlivet med sin andliga tomhet, sin dubbelmoral, sin förställning, sin servilitet. Framför oss ligger det offentliga yrkeslivet, de akademiska yrkenas intressesfär, med sin härsklystnad, sin avund, sina revirstrider, sin girighet.²⁰

"Borde vi inte hellre hoppa från bron ner i floden, ge upp hela företaget, förkunna att människolivet är ett totalt misslyckande och därmed göra slut på det?" frågar Woolf, som tre år efter publiceringen av *Three Guineas* tog sitt liv genom att gå ut i vattnet. "Nej", säger hon, "det finns en annan väg att ta."

Genom att läsa biografier över lärda kvinnor som hade trätt ut i det offentliga livet och ändå lyckats förbli civiliserade människor, hade Woolf upptäckt att vad *Florence Nightingale* och de andra hade gemensamt var kunskaper som de fått av lärare som deras bröder aldrig hade träffat. Fattigdom, kyskhet, löje och frihet från falsk lydnad kallar hon dem. Det är inga vack-

ra namn, men hon dämpar den hårda verkan genom att definiera om dem och sträcka ut deras betydelse. Snarare än bara armod, innebär *fattigdom* "tillräckligt med pengar för att klara det nödvändigaste. Men inte ett öre mer." *Kyskhet* avser inte sexuell avhållsamhet utan den avhållsamhet som innebär att "när du i ditt yrke har uppnått en inkomst som du kan leva på, måste du avhålla dig från att sälja din intellektuella förmåga för att få mera pengar". *Löje* – hon medger att det är ett dåligt ord för det hon avser – betyder att "ni måste avvisa alla sätt att framhäva era förtjänster, och vara av den meningen att löje, glömska och omild kritik av psykologiska skäl är att föredra framför ryktbarhet och beröm." Och *frihet från falsk lydnad* betyder att "ni måste befria er från högmodig stolthet över ert universitet, er skola, er familj, ert kön och den falska lojalitet som härrör ur denna." Om ni går med på att leva enligt dessa regler, plus ännu en, nämligen "att ni hjälper alla som har tillräckliga kvalifikationer, oavsett kön, socialklass eller hudfärg, att inträda i det yrke ni valt"²¹, då, säger Woolf till kvinnorna,

kan ni gå in i de akademiska yrkena och ändå förbli immuna mot den smitta de sprider, ni kan befria dem från härsklystnad, avund, stridsberedskap, girighet. Ni kan använda dem för att uttrycka er egen intelligens och vilja. Och ni kan använda denna intelligens och vilja för att bekämpa krigets omänskliga vanvett och fälor.²²

Mill var den som sade att kvinnor som skriver och läser är störande inslag såväl som kontradiktoriska, men han ansåg inte att de sprängde den rådande samhällsordningen. Det gjorde däremot Rousseau. Han fruktade att om kvinnan var professor eller kamrer, soldat eller diplomat, skulle hon fullgöra sina "kvinnliga plikter" dåligt, eller ännu värre, försumma dem helt och hållet. *Hegel*, en av Rousseaus direkta arvtagare, hävdade till och med att "när kvinnorna fattar rodret i regeringen, är Staten genast i fara".²³ Schopenhauer å sin sida undrade om inte kvinnornas inflytande inom Frankrikes rättsväsende och regering påskyndade revolutionen. Liksom dessa traditionalister ser Woolf bildade kvinnor – åtminstone de av oss som blivit skolade av de fyra

lärare hon nämner – som potentiella upprorsmakare. Men hon ser vår förmåga att störa den rådande ordningen som ett positivt värde.

I sista scenen av *Anton Tjechovs* drama *Vildhonung* låter han Anna Petrovna säga:

Det är förfärligt att vara en bildad kvinna. En bildad kvinna som inte har någonting att göra. Varför är jag här? Varför lever jag? ... De borde göra mig till professor någonstans, eller direktör för någonting. Om jag vore diplomat skulle jag vända upp och ner på hela världen. En bildad kvinna ... Och ingenting att göra. Jag är till ingen nytta. Hästar, kor, hundar – de gör nytta på olika sätt. Men inte jag. Jag är meningslös.⁴

Hennes självinsikt gör ont, inte minst därför att publiken under spelets gång har lärt känna Anna Petrovna som stötspelaren i det lilla samhälle som lever på hennes förfallna gods. Hon som arbetar så hårt, inte bara för att försöka rädda familjens hem från fordringsägarna, utan också för att lugna de ångestfulla och lappa ihop trasiga relationer, hon är verkligen den minst onyttiga, den minst meningslösa av alla rollfigurerna i detta skådespel. Men vad som är betydelsefullt är hennes syn på sig själv, hennes känsla av misslyckande, hennes förtvivlan, hennes insikt om den bristande överensstämmelsen mellan den levnadsbana hennes utbildning förberett henne för och det liv hon verkligen lever, och också den ögonblicksbild hon ger av vad hon skulle kunna ha åstadkommit.

Anna Petrovnas dröm om sig själv som diplomaten som skulle vända upp och ned på världen är också Woolfs när det gäller kvinnorna som grupp. När det handlar om krig är hon sannerligen separatist: vänd helt och hållet ryggen åt kriget, säger hon till kvinnorna. Men hon är inte separatist när det handlar om de akademiska yrkena. Hon vill att vi ska ansluta oss till processionen över bron och inträda i de lärda yrkenas värld, förutsatt att vi, när vi gör detta, omskapar den yrkeskultur som dittills varit manlig.

Staden på bergsslutningen

Litet mer än femtio år har förflutit sedan Woolf uppmanade kvinnorna att ställa sig på

bron. Finns det fortfarande ett behov av att omskapa den mänskliga/manliga kulturen? I USA grasserar våldet i hemmen och på offentliga platser. I världen omkring oss har krigerna blivit ännu mera dödsbringande än på Woolfs tid. Och förutom hotet att allt levande utplånas genom kärnvapnen, vilka kom till i det krig vars slut Woolf inte ville invänta, har vi nu framför oss den lika allvarliga – kanske ännu allvarligare – faran i att planeten Jorden långsamt dör därför att människorna arrogant nonchalerar sin miljö.

Har bildade kvinnor blivit ”precis lika härsklystna, precis lika avundsjuka, precis lika aggressiva, precis lika benägna att ställa sig lojala med Guds, Naturens, Lagens och Åganderättens överhöghet” som Woolf sade om männen i de akademiska yrkena, på hälften av den tid hon förutsade att det skulle ta oss att komma dit? Eller om vi har förblivit civiliserade varelser, har vi blivit de störande element som hon ville att vi skulle vara och som vår upp- och nedvända värld så väl behöver? Kom och ställ er på bron med mig, och låt oss betrakta processionen av år 1990!

Se på alla dessa kvinnor! De traskar inte bara sist i kön, som de gjorde 1930. Se på dem som marscherar i täten. De ser lika högtidliga ut som männen och nästan lika självsäkra. Det är dock sant att de inte går lika obehindrat. Är det därför att deras strikta dräkter har kjolar och inte byxor och att de har skor med höga klackar? Och vad tror ni det är som fattas kvinnan därborta? Hon verkar så frånvarande. Ni säger att hon har ett sjukt barn? Att hon går och tänker på hur hon ska kunna pressa in ett besök hos doktorn med barnet i sin fulltecknade almanacka? Men Woolf fick oss att tro att döttrar och systrar till bildade män kunde välja mellan att stanna kvar i det patriarkaliskt styrda privatlivet och utöva det oavlönade yrket som maka och mor, eller att träda in i det ociviliserade patriarkaliskt styrda offentliga livet för att utöva ett avlönat yrke inom t ex domstolsväsendet eller i näringslivet. Denna kvinna tycks utöva både det oavlönade och det avlönade yrket på en gång. Vad har hänt på dessa femtio år som gjort att Woolfs antingen-eller-analys inte längre håller? Och vad ska hända med kvinnan med det sjuka barnet? Hon tycks

ha svårt att hålla jämna steg med männen nu när processionen har passerat bron.

Woolf talade inte om för oss att de akademiska yrkenas stad ligger på ett högt berg. Hon sade inte att de dörrar som öppnas mot juridiken, medicinen, politiken, tekniken, bankväsendet och affärsvärlden ligger uppe på höjden och att vägen dit är brant. När processionen börjar bestiga branten, kan vi se att många kvinnor ännu går med raska steg, men några snubblar, nej, vacklar. Troligen är deras kjolar för snäva, deras skor för nätt tilltagna, deras tankar alltför upptagna med vad som händer därhemma.

Woolf visste att för varje person i den procession hon betraktade, möjligen med undantag för det lilla fåtalet kvinnor längst bak i kön, fanns det någon därhemma som utövade det oavlönade yrket. Idag har denna "någon" också trätt in i processionen. Döttrar, systrar, hustrur, mödrar till högutbildade män, tämligen utbildade män, dåligt utbildade män, män utan någon utbildning alls, går alla över bron varje morgon till det avlönade yrket eller jobbet. Vare sig det är av fritt val, omständigheterna, nödvändigheten eller någon kombination av dessa tre, går de flesta sedan hem igen och tar itu med det oavlönade arbetet.

Men se nu på dem som strävar fram på den väg som går uppåt. Inte de flämtande kvinnorna utan de leende, de som är klädda i kläder som bryter den korrekta stilen, de som stannar på vägen för att beundra utsikten. De går faktiskt förbi snubblarna, och sida vid sida med sina allvarliga och strikt kostymerade systar närmar de sig de dörrar som leder in till de akademiska yrkena. Ingen enda av dessa dörrar öppnas automatiskt, när en kvinna närmar sig! Dock, om man ger dörren en kraftig knuff så går den upp; och faktiskt går kvinnor ut och in som om de hörde dit.

Betyder detta att männens kultur håller på att vändas upp och ned, så att den rätta sidan kommer upp? Har politiken blivit mindre konkurrensbetonad, juridiken mindre aggressiv, bankväsendet mindre profitinriktat? Inte så vitt jag vet. Men några mindre förändringar håller på att ske. Den där kvinnan i den böljande klänningen som nu går in genom den dörr som bär skylten "Läkaryrket" har just ska-

pat ett center för våldsoffer vid sjukhuset i staden. Den forskning som bedrivs av damen i den vida kjolen som just nu öppnar universitetets tunga port, har kommit den psykologiska vetenskapen att darra i sina grundvalar. Biologen i overall har en majsåker därute på fältet som gjort att hennes kolleger fått tänka om, både vad gäller teorier och praktiska metoder. Skådespelerskan som går in genom sceningången donerar sitt gage till fredsorganisationer. Juridikprofessorn försöker aktivt att förändra lagens syn på pornografi. Den där naturvetenskapliga forskaren leder sitt laboratorium på ett jämställt sätt. Om Nightingale "lämnade världen som en bättre plats att leva i än den var när hon fann den", om sådana kvinnor som *Alice Hamilton*, *Jane Addams*, *Crystal Eastman* och *Helen Thompson Woolley* på andra sidan Atlanten också gjorde det, så förverkligar dagens yrkeskvinna Anna Petrovnas dröm om att åtminstone vända upp och ner på den lilla värld där hon lever.²⁵ Inte alla, kanske inte ens flertalet, kanske bara några få beslutsamma. Men åtminstone dessa.

Woolf hade kanske inte kallat de kvinnor för motsägelser som i strikt kostymering träder in genom dörren till de akademiska yrkena, men i hennes egen analys är de av oss som hellre anpassar sig än uppträder störande, just motsägelser. Om man beaktar de ännu existerande uppfattningarna om vad som är manligt och vad som är kvinnligt, har dessa professionella yrkesutövare som tillägnat sig sådana "manliga" karakteristika som konkurrensinriktning, avund, aggressivitet och vilja att dominera fastän de är kvinnliga varelser, blivit både kvinnor och icke-kvinnor. Det kontradiktoriska i deras situation förklarar många av de problem de möter i arbetet och hemma, och den återspeglas också i något så världsligt som hur de klär sig; deras osäkerhet om vilken modell de ska välja för sättet att tala och bete sig när de undervisar på universitetet, när de uppträder i rätten, i styrelserummet, i operationssalen; och naturligtvis uttalanden i stil med detta av en musikkritiker i *Boston Globe*, som skrev följande om ledaren för en berömd brittisk kammarorkester som turnerade i USA:

Eva Westergården, Korsetter.

Brown är en enastående violinist. Och precis som den olympiska guldmedaljören Florence Griffith-Joyner, är den slående paranta Brown en kvinna som vet att man kan vara både den främsta inom sitt konst och triumferande kvinnlig. Under konsertens första avdelning framträdde hon i en elegant mörk mera strikt aftontoalett. Under den andra avdelningen, när hon var solist, var hon klädd i en gnistrande vit vårklänning.²⁶

Är det då inte lättare att lugnt inta sin plats i yrkeslivet utan att vara ett störande element? Möjligen, men den väg Woolf inte ville att vi skulle slå in på, har också sitt pris. Det är svårt, mycket svårt, att vara en levande motsägelse varje minut varje arbetsdag och natt; de psykiska kostnaderna är mycket höga, och risken att bli utsatt för löje finns alltid där. Naturligtvis finns det kvinnor som vägrar att anpassa sig eller inte vet hur det ska gå till – de som förblir relativt ointresserade av att konkurrera, avundas, kämpa och vinna, för dem är löjet inte ett hot utan ett faktum som ingår i vardagslivet. "Bara en gammal kärning som har tofflat omkring på Cold Spring Harbor i årtal", sade en välkänd biolog om forskaren och Nobelpristagaren *Barbara McClintock*.²⁷ De

flesta störande element är fostrade också till fattigdom och kyskhet.

Men för att vi inte ska bli alltför tyngda av tanken på att behöva vara störande element, kan vi återigen vända blickarna mot processionen. Vad gör de där som snubblar fram, samtidigt som en liten utvald skara försöker störa den rådande ordningen och deras systrar försöker anpassa sig till den? Kan de gå ner för slutningen igen? Ger de upp och går hem? Nej, det är inte många av dem som har råd med det. De ansluter sig till den andra, mycket större vägen av kvinnor som väller över bron och sedan tar den lägre vägen, den väg som sällan brukar befaras av männen.

Woolf talade inte om för oss att det fanns två vägar att gå när vi passerat bron. Hon sade inte att det fanns ett val för bildade kvinnor, om val är det rätta ordet för något som ofta är långt ifrån frivilligt, nämligen att antingen klättra upp till de "manliga" akademiska yrkena på höjderna, eller att gå ner till de "kvinnliga" på låglandet. Ser ni de dörrar som är märkta "skola", "vård", "socialt arbete"? Hon sade inte att de bildade kvinnorna hade att välja mellan två slag av avlönade akademikerkyrken, det ena

högavlönat och de andra lågavlönat. Kanske förutsåg hon inte heller att den stora majoriteten skulle välja den "kvinnliga" sorten.

Nog är det förvånansvärt att de kvinnor som går över bron ändå så sällan följer männen upp på höjderna! Är dörrarna däruppe för tunga för dem att öppna, eller har dessa kvinnor som tar den nedre väg som sällan trafikerar av män aldrig ens velat bli professorer, direktörer, diplomater? Har rädslan för att bli betraktad som onaturlig hindrat dem från att ens drömma om att vara chef för en bank eller en ambassad, eller bleknade självförtroendet i skolan eller under utbildningsåren på universitetet så till den grad att de inte längre trodde på sin förmåga att klara tillvaron som levande motsägelser? Kanske orsaken helt enkelt är att de inte kan se hur de ska kunna förena toppbefattningar med det oavlönade arbete de också vill utföra. Kanske dessa kvinnor verkligen vill hjälpa andra. Vilken förklaring till den ojämna fördelningen av kvinnor inom de olika slagen av akademikeryrken man än väljer, borde Woolf säkert vara intresserad av att veta att de som går in genom porten till de "kvinnliga" högskoleyrkena som man kan kalla vårdande yrken, inte behöver avlägga några särskilda löften om fattigdom, kyskheter och löje. Dessa bistra tuktomästare regerar där nere på låglandet. Lönerna där är kanske tillräckliga för en persons uppehälle, men de ger inte ett öre därutöver, inte ens för ensamstående mödrar. Man behöver inte sälja sin själ för pengar, för inga pengar erbjuds; och vad gäller ära och ryktbarhet, så finns de bara på höjderna.

Kommer dessa bildade kvinnor att uppfylla Anna Petrovnas dröm att vända upp och ned på världen? Eftersom de arbetar på båda sidor om bron i dubbla skift, i de oavlönade och lågavlönade yrken som de själva och deras kultur värderar så lågt, är det kanske troligt att de hyser samma känslor som Anna av att vara betydelselösa och misslyckade.

Eftersom Anna Petrovna delade sin kulturs värdering av de husliga sysslor hon utförde, räknade hon inte dessa som ett riktigt arbete. Därför kände hon sig frustrerad och olycklig. Idag omfattar de yrken som tvingar på sina utövare både fattigdom, kyskheter och löje en

verksamhet som är analog med vad kvinnor gör i hemmet, nämligen vårdande yrken och "kvinnoyrken". De innebär precis samma arbetsuppgifter som enligt vår kulturs värderingar skall göras i hemmet av kvinnorna. Fastän dessa yrken har flyttats ut i arbetslivet utanför hemmet står de i stort sett i samma förhållande till de "manliga" verksamheter, som Woolf diskuterade, som Anna Petrovnas arbete på gården stod till de befattningar som professor, direktör eller diplomat som hon önskade att hon fått ägna sig åt i den offentliga världen.

Utmaningar för bildade kvinnor

Där vi står på bron ser vi en skymt av några kvinnor och män nere på låglandet som packar ihop sina tillhörigheter. Folk uppe på höjderna ropar ner till dem, och det är ingen tvekan om vad som håller på att hända. "Kom upp till oss, ni lärare, sjuksköterskor och socialarbetare", ropar de. "Kom inte bara på besök! Kom för att stanna! Glöm fattigdom, kyskheter och löje för alltid. Vi släpper ner rep så att ni kan klättra upp!"

Fler och fler människor svarar på detta anrop och försöker ta sig upp för klippväggen med den packning de har. När man tänker på vår kulturs nedvärdering av de vårdande yrkena, när man tänker på hur litet uppskattning lärare, sjuksköterskor och socialarbetare upplever att de får, kan man inte undra på att de försöker rädda sig uppför branten, även om vägen är riskabel. Dock, där prestige, berömmelse och pengar finns, är knappast konkurrens, avund, härsklustnad och aggressivitet särskilt långt borta. Jag säger detta, därför att så länge de som tar den lägre vägen till högskoleyrkena står under inflytande av tre av Woolfs lärare brukar de på grund av passivitet, om än inte aktivt ställningstagande, hålla fast vid sina ideal. Det är sant att dessa civiliserade lärare, sjuksköterskor och socialarbetare inte är några störande element i Woolfs mening när de utövar sina yrken. Hur kan de vara det, när de "kvinnliga" yrkena i regel inte har mycket av de krigsrelaterade drag som de "manliga" yrken som Woolf talar om? Inte heller motsvarar dessa kvinnor Anna Petrovnas dröm om

att kunna vända upp och ned på världen. Eftersom deras yrkesverksamhet är så lågt värderad av vår kultur, så kan de inte det. Men många, många lyckas ändå förverkliga den mera blygsamma ambitionen att göra världen till en bättre plats att leva på genom att hjälpa de unga, de fattiga, de sjuka, de svaga och de gamla.

Om ni lyssnar noga kan ni höra några av dessa kvinnor varna dem som är på väg uppåt mot höjderna, att när de nått sitt mål kanske de måste avsvära sig dessa blygsamma ambitioner. Ni kan höra dem säga att god omvårdnad inte kan bedrivas i en konkurrensinriktad arbetsmiljö, att de unga, de fattiga, de sjuka, de svaga och de gamla inte kan få den hjälp de behöver om girighet och aggressivitet får råda. Om jag inte tar fel, ger dessa kvinnor röst åt Woolfs fruktan att avhumanisering följer på professionalisering. På hennes tid gällde denna fruktan kanske inte just de vårdande yrkena. Nu, med den ökande pressen på dessa yrkens utövare att bli "verkligt" kompetenta, stiger risken att de förlorar sin förmåga till medkänsla. Men medan Woolfs råd till de kvinnor som tog den väg som gick uppåt när de lämnat bron var i samklang med Anna Petrovnas dröm om att vända upp och ned på världen, ter sig hennes ord annorlunda för kvinnorna i de vårdande yrkena. Om Woolf hade levat idag, skulle hon mycket väl ha kunnat säga:

Ni måste också vara störande element, för även om era yrken ännu inte har kantrat totalt, så har de en farlig slagsida. I ert fall betyder "störa" därför både att hålla emot så att era verksamhetsområden inte vänds upp och ner, och att tvinga dem tillbaka till den uppräta position som de en gång för länge sedan hade.

Men Woolf finns inte längre i livet. Hon kan inte se vår tids procession som rör sig över bron och upp mot staden på berget, och vi kan inte fråga henne om fattigdom, kyskheter och löje, som hon ordinerade, är en farlig medicin för kvinnor. Vi måste dock fråga oss själva om de som av tradition har fått spela den självupppoffrande rollen, verkligen kan förväntas avstå från de personliga belöningar som de "riktiga" akademiska yrkena erbjuder när de

efter lång och mödosam kamp slutligen lyckas ta sig över bron.

Woolf var starkt medveten om och kritisk till löneskillnaderna mellan män och kvinnor. Hon visste också mycket väl vad det kostade kvinnorna att offra sig själva, vilket så ofta var priset för att kunna hjälpa andra. Hon sade inte, men hon skulle kunna ha sagt, nej, hon hade säkert sagt att en utmaning som bildade kvinnor ställs inför när de väljer ett vårdande yrke är, hur de ska kunna bevara sin empati, hur de ska kunna fortsätta att vara goda och civiliserade i sin verksamhet och som människor, utan att hamna i den fälla som utgörs av den stereotypa kvinnoroll som kännetecknas av självupppoffring eller till och med självutplåning. Hon skulle också ha kunnat säga att en annan utmaning är hur man ska kunna förena de tre principerna *omtanke*, *omvårdnad* och *mänsklig kontakt*, så absolut oumbärliga för det yrke de valt, med rationellt tänkande och kritisk analys så att de inte glider ner i en välmenande men ineffektiv känslösamhet.²⁸

Woolf hade klart för sig att problemet är det motsatta för bildade kvinnor på höga befattningar. Som hon så klart såg är den största utmaningen för dem att försöka leva med ryktbarhet, pengar, prestige och makt utan att korrumperas. Men en lika svår utmaning är att kunna modifiera det rationella tänkande, kritiska analyserande och den självständighet som är utmärkande för en "riktig" akademiker, med den *omtanke*, *omvårdnad* och *mänskliga kontakt* som är absolut nödvändiga för att både akademiker yrkena och världen skall kunna ändra kurs. När Woolf satte fingret på det typiskt manliga i det krigsrelaterade beteende som styr de "manliga" yrkena, bortsåg hon från vad hon visste var det manliga i rationellt tänkande, kritisk analys, självsäkerhet och självständighet, som anses vara utmärkande för de bildade människor bland vilka de "riktiga" utövarna av akademiker yrkena rekryteras. När hon uppehöll sig vid det som hon ansåg vara ödesdigert för samhället, nämligen om kvinnor skulle bli konkurrensinriktade, avundsjuka, aggressiva och härsklustna så snart de gått över bron, bortsåg hon från de faror som låg i att skilja kropp från själ, tanke från handling, förnuft från känsla och självet från

andra, vilket finns inbyggt i våra könade definitioner av en bildad person.²⁹

Märkligt nog finns dessa störande element, dessa kvinnor som inte är så rädda om sin värdighet, som vägrar att anpassa sig, som på något sätt befriat sig från den "manliga" formen av rationalitet och personlig autonomi som de lärde sig i skolan – eller lyckades de med konststycket att aldrig "lära sig läxan"? Genom att bevara kontakten med sina känslor och sin humanitet när de utövar sina lärda yrken trotsar de etablerade sätt att bete sig genom att förena rationellt tänkande med passionerade känslor och kunskap med de tre kvinnliga principerna omtanke, omvårdnad och mänsklig kontakt. De må utgöra störande element, men de är också pionjärer som dag för dag utvecklar nya sätt att tänka och arbeta på sina verksamhetsområden. Det finns kvinnor där nere på låglandet som också är pionjärer. De har stått fria från den inbillade plikten att ställa upp på professionaliseringstanken, de vägrar att distansera sig från de intressen och behov som deras elever, patienter och klienter har. Genom att göra deras intressen och behov till sina, söker de vägar att knyta samman opersonlig kunskap med handling, och abstrakt teori med konkret praktik.

Men detta fåtal orädda kvinnor på höjderna och nere på låglandet borde inte, var och en för sig och varje generation på nytt, behöva grubbla över hur de ska kunna föga samman de beteenden som utbildningen och de akademiska yrkena vill slita isär. Det är att begära för mycket, och det är en alltför tung börda för den enskilde att bära, en alltför stor uppgift att lösa ensam. Nyss bad jag er att ställa er på bron med mig och betrakta processionen. Jag ser nu att som pedagoger i skolan, som lärarutbildare, som forskare får vi inte dröja här. Det finns alltför mycket att göra i staden på berget.

Utmaningar för pedagoger

Bildade kvinnor står själva inför utmaningar, men de åstadkommer också nya sådana för pedagogerna. Först och främst gäller det vad varje s k störande element, med Woolls ord, måste lära sig själv, nämligen hur man ska kunna vara verksam i ett akademikeryrke och

ändå förbli en "civiliserad" människa – detta bör vara en väsentlig del i allas utbildning och fostran, så att efterföljande generationer av utbildade kvinnor får det lättare än vår att förverkliga Anna Petrovnas dröm. En annan uppgift är att motverka den dolda läroplanen i skolan och samhället, som lär oss att de vårdande yrkena, inklusive läraryrket, står på ett lägre plan bland högskoleyrkena.

Långtgående förändringar krävs för att möta den första utmaningen, för pionjärkvinnorna gjorde det omöjliga. De skapade om sig från levande motsägelser, dvs kvinnor med manliga egenskaper, till människor som höjer sig över både manliga och kvinnliga stereotyper, de förenar egenskaper som några av våra största filosofer har betecknat som oförenliga, eller, som de nu definieras, i varje fall svärförenliga. I enlighet med Rousseau och Kant bygger vi in bristande kontakt både med andra och med våra egna känslor i själva vår uppfattning av rationellt tänkande och autonomi, och separerar den kritiska analysen från vår uppfattning av de tre principerna omtanke, omvårdnad och mänsklig kontakt. Därmed gör vi det omöjligt för en person att visa upp båda typerna av egenskaper på en gång. Mänskliga kameleonten och klivna personligheter kan frodas i detta spel, för det går att vara rationell i ena ögonblicket och vårdande i nästa. Men pionjärer i staden på berget knäpper dock inte på och av mellan vårdande och förnuft. De använder båda hela tiden.

Pedagogerna borde börja tänka på dessa kvinnor. De borde göra dem till föremål för forskning, inte för att objektivifiera dem utan för att lära av deras exempel hur man ska undervisa de unga, och vad man ska lära dem. Lärare och lärarutbildare har faktiskt inte råd att helt lugnt sitta och vänta på resultaten av forskningen. Medan filosoferna mitt ibland oss studerar pionjärerna för att omdefiniera, och i denna process också avköna, rationellt tänkande och självständigt omdöme – och även de tre principerna omtanke, omvårdnad och mänsklig kontakt – och medan pedagogikteoretikerna bestämmer hur man i ljuset av dessa kvinnors liv och arbete kan göra det som Mill aldrig drömde om, nämligen att omkonstruera vår kulturs föreställningar om en bildad per-

son så att den innefattar också de tre principerna; medan experter inom de olika undervisningsområdena tänker ut hur de i sina respektive ämnen ska kunna lägga in den ansvarsrationalitet, den omvårdnads- eller man kanske ska säga engagemangsrationalitet, som våra pionjärkvinnor visade upp; medan läroplansspecialisterna lägger om de många studieprogram som fokuserar på beslutsfattande, och som nu räknar med att det finns en bestämd skillnad mellan "manliga" och "kvinnliga" egenskaper, och prioriterar de förra; låt oss börja med att göra de kvinnor som är eller har varit störande element i Woolfs positiva betydelse till levande gestalter i skolans och den högre utbildningens läroplaner.^{30 31}

Alldeles bortsett från det faktum att vi ännu inte helt förstår hur de klarade det för hundra år sedan, eller gör det nu, så är detta en viktig uppgift, ty fakta talar mot den stereotypa uppfattning som ännu råder. Nightingale i ex var inte så mycket *Damen med lampan* som en kvinna som organiserade om fältsjukvården nedifrån och upp under Krimkriget och även fungerade som administrativ chef.⁵² När hon kom tillbaka till England formulerade hon "vittsyftande principer för en omfattande reform" i ett dokument på 800 sidor, vilket blev grunden till en kunglig kommissionsrapport som i decennier var "rättesnöret för krigsmaktens sjukvårdsadministration".³³

Låt oss visa upp Nightingale och hennes medsystrar, både de historiska och de samtida, men inte som rollmodeller eller förebilder utan som exempel på kvinnor som både i sina egna liv och i sitt arbete har förenat, och i den processen förvandlat, de "manliga" egenskaperna rationalitet, kritiskt tänkande och självständigt handlande, med de "kvinnliga" egenskaperna omtanke, omvårdnad, mänsklig kontakt, fostran och kärlek.

Forskare som försöker förändra läroplaner genom att inkludera också kvinnor har sett det som ett första steg i en komplicerad process, och ett elitistiskt första steg, att presentera särskilt framstående kvinnor.³⁴ Men den svåra uppgiften var inte att visa världen att kvinnor har påverkat historiens gång. Det svåra är att förmedla till eleverna andra sätt att tänka, uppfatta, handla, känna, och leva i relation till

andra, så att högtbildade kvinnor kan förverkliga Anna Petrovnas dröm utan att tvingas att själva återupptäcka varje liten detalj av vardagslivet. När man tar exempel från hela befolkningar snarare än bara från det privilegierade fåtalet, inte bara vita kvinnor utan även de svarta, de latinamerikanska, de asiatiska, fattiga såväl som rika kvinnor, lesbiska såväl som heterosexuella, gamla och unga, gifta och ogifta, ensamma mödrar och barnlösa kvinnor – då får projektet att ge Woolfs störande element en central plats i läroplanen en ny kraft.

Naturligtvis är det inte tillräckligt att ge exempel. Praktisk erfarenhet måste också till. Och givetvis måste vår idealbild av en bildad person förändras, för att den första utmaningen till pedagogerna skall kunna antas. Eftersom den idealbilden är nära kopplad till utbildningens funktion i vår kultur, nämligen att utföra samhällets produktiva processer – jag menar här inte bara de ekonomiska processerna, utan också de politiska, sociala och kulturella – snarare än de reproduktiva processerna, och dessa definierar jag ganska brett, de omfattar barnuppfostran och barnundervisning, att vårda sjuka, att sörja för familjemedlemmarnas behov; dessa grundförutsättningar, på vilka hela vårt utbildningssystem vilar, måste också omvärderas.³⁵ Sade jag långtgående förändringar? Det är ett alltför blygsamt uttryck.

Jag talade tidigare om hur viktigt det är att vara medveten om könsaspekter. Om vi inte noga betänker hur könade de attribut är som både innesluts i och utesluts från vårt nuvarande ideal, tror jag inte att vi kan göra de förändringar som vi måste göra. Inte heller kan vi vänta oss att de kulturella attityderna gentemot de vårdande yrkena ändras om vi bortser ifrån att de också betraktas som "kvinnliga".

Om vi inte erkänner att det arbete som utförs av lärare, sjuksköterskor och socialarbetare utgör centrala reproduktiva processer i samhället, och eftersom detta slag av arbete i vår kultur traditionellt ansetts som kvinnornas ansvar, blundar vi för den värdehierarki som placerar de vårdande yrkena nere på låglandet och håller dem kvar där. Hur många skulle idag försöka få upp dem bland de "riktiga" aka-

damikeryrkena utan att erkänna att "riktig" betyder "manlig" och utan att någonsin högt säga att de tre principerna omtanke, omvårdnad och mänsklig kontakt i den processen skulle bli ersatta av de så kallade dygderna, dvs distans, objektivitet och effektivitet! Genom bristande insikt om könsbundenheten och genom den kulturella värdehierarki som placerar männen högre än kvinnorna och samhällets produktiva processer högre än de reproduktiva, ska man inte bli förvånad, om den omsorgsinriktning som är kärnan i varje vårdande yrke får offras på vägen upp mot höjderna.

Den andra utmaningen när man vill bevara de vårdande yrkenas omsorgsinriktning utan att dess utövare ska vara tvungna att offra sig själva så som Anna Petrovna tvingades göra på sin gård, är inte bara en fråga om utbildning. Men pedagogerna kan ta upp i dagsljuset den för kvinnor nedvärderande hierarkin. De kan försöka motverka skolans bidrag till den nedklassning och nedvärdering av kvinnor och kvinnors egenskaper som är vårt negativa kulturarv. De kan tillsammans med sina elever se med nya ögon på betydelsen av samhällets reproduktiva processer. Woolf skulle dock ha bett oss betänka att målet inte är att vända upp och ned på värdehierarkin. Vår uppgift är inte att föra de "kvinnliga" akademikeryrkena upp till de högre höjderna och samtidigt knuffa ner de "manliga" till låglandet. Nej, vår uppgift är att finna en mellannivå där hierarkin försvinner: en stor, öppen, inbjudande plats halvvägs upp på berget där betydelsen av samhällets reproduktiva processer erkänns; där kvinnor och även män kan utöva de vårdande yrkena utan att tvingas bli ociviliserade, och där de sk "riktiga" akademiska yrkena kan få vara lika vårdande som de yrken vilka hittills inte haft samma "riktiga" status.

Sammanfattning

Mills program för att utbilda kvinnor hade två steg: det första var att kvinnorna skulle få tillträde till männens utbildning och det andra att samhällets sedvänjor och attityder måste ändras så att kvinnor, som läser och skriver och ägnar sig åt historia, filosofi eller matematik,

inte betraktas som motsägelser. I *Three Guineas* varnade Woolf, för vilken Mills *The Subjection of Women* var obligatorisk kurslitteratur, oss för det första.³⁶ Akta er för männens utbildning och de yrken för vilka den utbildningen ger dem kompetens, säger hon. De leder till krig. Jag överförenklar här det som kanske är en överförenklad analys av krigets orsaker. Men Woolf är en av de ytterst få i vår historia som öppet talade om och trodde på kvinnornas jämställdhet med männen och som också, av goda skäl, hade betänkligheter gentemot männens uppfostran och utbildning. Även om hon kanske inte helt instämmer med Mills i att kvinnor som går över bron redan är levande motsägelser, så kompenserar hon detta i hög grad genom att tala varmt för oss som de störande elementen i den rådande samhällsordningen. Hon rekommenderar oss att bjuda motstånd och reformera, hon placerar oss i rollen som aktiva redskap för förändring av en kultur som är inriktad på krig. Hon gör vår förmåga att vara störande element till en dygd med moralisk, politisk och social betydelse, och när hon kräver av oss att vi ska stå upp offentligt som fridstörare, innebär det också att hon vill att vi för att komma ur vår motsägelsefulla position bör försöka förverkliga Anna Petrovnas dröm.³⁷

Översättning: Inger Henrysson

NOTER

- ¹ John Stuart Mill, *The Subjection of Women*. The MIT Press, Cambridge, Mass, 1970, s 29. I sin introduktion till denna upplaga ger Wendell Robert Carr denna datering på s 1. Boken publicerades först 1869. Mina sidhänvisningar till Mills bok avser denna upplaga.
- ² Carr ibid s xxi.
- ³ Virginia Woolf, *Three Guineas*. New York 1938, s 72. Mina sidhänvisningar till Woolfs bok avser denna upplaga.
- ⁴ Ibid s 75.
- ⁵ Immanuel Kant, "Of the Distinction of the Beautiful and Sublime in the Interrelations of the Two Sexes" i Mary Briody Mahowald (red), *Philosophy of Woman*, Indianapolis 1983, s 194.
- ⁶ Arnold Schopenhauer, "On Women" i Mahowald, op cit s 229.
- ⁷ Jean Jacques Rousseau, *Emile*, övers Allen Bloom, New York 1979, s 409.
- ⁸ Mill, *The Subjection of Women*, s 22.
- ⁹ Ibid.

- ¹⁰ Mitt ordval betyder ingalunda att jag menar att kvinnorna inte själva aktivt kämpade och arbetade för att få tillträde till denna utbildning.
- ¹¹ Texten härifrån och genom hela nästa avsnitt ansluter till Jane Roland Martin, "The Contradiction of the Educated Woman", *Forum for Honors*, XII, Spring, 1987, s 6-12.
- ¹² *Three Guineas* s 16.
- ¹³ *Ibid* s 18.
- ¹⁴ *Ibid* s 23.
- ¹⁵ *Ibid* s 60.
- ¹⁶ *Ibid* s 60-61.
- ¹⁷ *Ibid* s 62.
- ¹⁸ *Ibid* s 66.
- ¹⁹ Alex Swerdling, *Virginia Woolf and the Real World*, Berkeley 1986, s 240.
- ²⁰ *Three Guineas* s 74.
- ²¹ *Ibid* s 80.
- ²² *Ibid* s 83.
- ²³ Patricia Jagentowicz Mills, "Hegel and The Woman Question: Recognition and Intersubjectivity" i Lorene M G Clark and Lynda Lange (red), *The Sexism of Social and Political Theory*, Toronto 1979, s 94.
- ²⁴ Anton Tjechov, *Wild Honey*. Översättning och bearbetning av Michael Frayn, London 1984, s 95.
- ²⁵ Carolyn Heilburn, *Toward a Recognition of Androgyny*, New York 1973, s 138.
- ²⁶ Anthony Tommasini, *Boston Globe*, October 8, 1988, s 16.
- ²⁷ Evelyn Fox Keller, *A Feeling for the Organism*, San Francisco, 1983, s 141.
- ²⁸ Martin använder begreppen 3 C vilka står för *care, concern* och *connection* analogt med 3 R, dvs *reading, (w)riting* och *(a)rithmetic*.
- ²⁹ Mera om dessa separationer i Martin, *Reclaiming a Conversation*, New Haven, 1985, särskilt sid 7.
- ³⁰ Jag lånar den danska termen "ansvarsrationalitet" från Kirsten Reisby, som i sin tur stöder sig på Hildur Vc. Jag tar mig friheten att här gå ett steg längre och tolka "ansvar" (responsibility) som engagemang (responsiveness).
- ³¹ En diskussion av studieprogram med inriktning på etikostran finns i Jane Roland Martin, "Transforming Moral Education", *The Journal of Moral Education*, 16, oktober 1987, s 204-213.
- ³² Lytton Strachey, *Eminent Victorians*, London, 1918, s 135; jfr Heilburn, op cit, s 138-142.
- ³³ *Ibid* s 157.
- ³⁴ Peggy McIntosh, "Interactive Phases of Curricular Revision: A Feminist Perspective", Working Paper 124, Wellesley College, Center for Research on Women, 1983; se också Marilyn E Shuster och Susan R Van Dyne, "Stages of Curriculum Transformation", i *Women's Place in the Academy*, Totowa, N J, 1985.
- ³⁵ För en mera allsidig diskussion av detta, se Martin, *Reclaiming a Conversation*, op cit.
- ³⁶ Zwerdling, op cit, s 211-212.
- ³⁷ Denna artikel skrevs med stöd av Fund for the Improvement of Post-Secondary Education och presenterades första gången vid Kent State University den 18 november 1988 som öppningsanförande vid Project on

the Study of Gender and Education. Den här versionen är en något avkortad översättning av mitt inlägg på temadagen Education and the Construction of Gender vid Umeå universitet 8 oktober 1990.

SUMMARY

John Stuart Mill was an ardent supporter of women's equality. In *The Subjection of Women* (1861), he proposed that women should get access to the education then reserved for boys and men. He also argued that the prevailing cultural attitudes and practices must be changed so that women who read and write and study history, philosophy or mathematics would not be regarded as contradictions.

Seventy years later, *Virginia Woolf* started to write *Three Guineas*, where she speaks openly for equal opportunities for men and women. Unlike Mills, Woolf does not strive to make the educated woman less of a disturbing element. On the contrary, she encourages women to use their ability to disturb the prevailing order of things.

Woolf believed that when men were educated for leading professions, they acquired qualities that made them possessive and combative, which leads to war. If women are to get the same education and enter the same professions, she says, they must strongly resist this.

In *Three Guineas*, Woolf describes the bridge connecting the private world and the public world. She encourages women to join the procession across the bridge, and enter the world of the professions to recreate the culture that has so far been entirely male.

What has happened in the fifty years since Woolf wrote her book? In her article, *Jane Martin Roland* points out that Woolf did not tell us that there are two diverging roads once we have crossed the bridge. One leads up to the "male" high-salaried professions on the heights; the other leads down to the low-salaried "female professions" such as the "caring professions" and social work.

Jane Roland Martin
389 Central Street
Auburndale
MA 02166
USA